

TÜRK BEDA'İYİNİ KORUMA DERNEĞİ VE CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK GÜZELLİĞİNİ GELİŞTİRME ÇABALARI

Dr. Leyla KAPLAN*

Kadınların kılık ve kıyafetlerine ait tartışmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında "Batılı kadınların sahip olduğu hakların Osmanlı Müslüman kadınlara da tanınması isteklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dünyadaki her toplum dinine, örf ve adetlerine geleneklerine, coğrafyasına ve iklim şartlarına bağlı olarak kendine özgü bir giyim tarzı oluşturmuş, dinî kuralların etkili olduğu toplumlar, dinlerinin belirlediği kurallara göre giyinmeye dikkat etmişlerdir.

Yaşantılarını aynı dine dayalı kurallarla belirleyen toplumların giysilerinde şekil benzerliği ortaya çıkmıştır. Kadınların el ve yüzlerini açıkta bırakıp vücutlarının tamamını örten kıyafetlerle, yüzleri örten peçeler, İslâm dünyasında Müslüman kadının ortak giysisi olarak algılanmaktadır. İslâmiyet'in kadını şekli olarak sınırlayan giyinme kurallarına sahip bir din olması Müslüman kadının yaşantısını etkilemektedir. Bu durum onların ayrı coğrafya ve iklim şartlarında yaşasalar da dinî kurallara dayandırılan (tesettür) örtünmeye dayalı giysiler giymelerine sebep olmaktadır. Yine dinî kurallar çerçevesinde sokağa yalnız ve serbest kıyafetlerle çıkmaları da yasaklanmaktadır. Yakın tarihimizde kadınların kılık ve kıyafetlerine, giysi şekillerine devlet müdahaleleri olarak değerlendirdiğimiz yasaklamalar oldukça fazladır. I.Ahmet (1603-1617) ahlaksızlığın arttığını ileri sürerek kadınların erkeklerle birlikte aynı sandala binmesini, belli mağaza ve dinlenme yerlerine gitmelerini yasaklamıştır. III.Ahmet (1704-1730), I.Mahmut (1730-1754) zamanında da bu uygulamalar devam etmiş ve ferace giyilmesi yasaklanmış, III. Osman (1754-1757) kadınların sokağa haftanın belli günlerde çıkmasını, II.Mustafa (1757-1774) yakası açık giysilerle sokakta dolaşılmasını yasakladı. III.Selim (1789-1808) zamanında benzer bir karar alınarak yakası açık bulunacak fazla süs ve kumaş kullanılan kıyafetlerle dolaşanlara müdahale

* Celal Bayar Üniversitesi Öğretim Üyesi

edileceği ve cezalandırılacağı, bu kıyafetleri diken terzilerin de idam edileceğini bildiren emirname yayınlamıştır. IV.Mustafa (1808), I.Abdulhamit (1774-1789) ve II.Abdulhamit (1876-1909) zamanlarında kadın kıyafetlerinde giysilerle sokağa çıkmalarına ait kısıtlayıcı kararlar alınmış emirnameler yayınlanmıştır¹. Osmanlı Devleti'nde kılık ve kıyafetlerde kadın ve erkek giysilerindeki çeşitliliğin yanı sıra Müslümanlarla gayrimüslim giysilerindeki farklılık da ülke genelinde yaygındır. Çeşitli dinî cemaatlerle etnik toplulukların giysilerinde de birbirlerinden farklı bir şekil ve çeşitlilik söz konusudur. Hiçbir topluluk diğerinin giysisini giyme hakkına sahip değildir. Osmanlı Devleti'nin toplumları birbirine kaynaştırma politikası olarak gözüken bu uygulama, aslında hoşgörülü bir devlet idaresi altında dinlerin ve toplumların varlıklarını korumayla ilgili bir uygulama olarak değerlendirilmektedir². III.Selim zamanının Nizam-ı Cedid askeri kıyafetleriyle ve kıyafetlerle ilgili kararnameler II.Mahmut zamanının asker ve devlet memurlarının kıyafetlerini düzenlemeye ait kararlar ve uygulamalar Avrupaî giyim şeklinin Osmanlı toplumunda yaygınlaşmasında önemli bir adım olurken, daha sonraki yıllarda "Batılılaşma" yani "Avrupalılaşma" taraftarlarının artmasını da sağlamıştır. İşgal edilen Osmanlı topraklarında düşman devletlerin Türklere karşı uyguladığı soykırım binlerce kişinin başta hilafet ve saltanat başşehri İstanbul olmak üzere Anadolu'nun diğer yerlerine göç etmelerine sebep olmuştur. Anadolu şehir ve köylerine yerleştirilen bu göçmenlerin kendilerine özgü kıyafetlerinin olması ve bu kıyafetlerin bazılarının şekilce İslâmî kural ve geleneklerin ağır baskısından uzak çeşitliliğe sahip bulunması yerel kıyafetlerle uyumsuzluğa ve tepkilere neden olmaktadır. Ayrıca ülkedeki yoksulların giysileri (ne bulurlarsa giymeleri) kılık kıyafet kargaşası meydana getirmekte, Osmanlı halkının görüntüsünü daha da çeşitlendirmektedir. Kadınların çalışma hayatına atılmasıyla birlikte kıyafetlerde daha pratik ve kullanışlı, rahat bir giyim tarzı benimsenmekte. Bu duruma Avrupa modası ve giyim tarzının etkisi eklenince ülkenin her tarafında bir kılık kıyafet kargaşası yaşanmaya başlanmaktadır.

II.Meşrutiyet döneminde kurulan dernekler kadınlarla ilgili meselelere yönelirken, özellikle kadın dernekleri kılık kıyafet alanında çalışmalar yapmaktadır. Yeni bir giyim tarzını Osmanlı toplumuna benimsetmeyi gaye edinen kuruluşlar yazı ve yayımlarında, kadın giysilerinin kadının sosyal

¹ Reşat Ekrem Koçu, *Tarihimizde Garip Vakalar*, İstanbul 1958, s.67; Suha Umur, "Kadınlara Buyruklar", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Ekim 1958, s.13-15; Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını*, Ankara 1998, s.178-180

² Dimitri Kitsikis, *Türk-Yunan İmparatorluğu*, İstanbul 1996, s.186

hayata katılmasını kısıtlamayacak bir tarzda olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Dönemin mücadele edilen kadın kılık ve kıyafetlerini; "peçe takmamak ve çarşaf giymemek" şeklinde özetlemek mümkündür. Peçesiz, başörtülü, pardesüye benzer giyim şekli Halide Edip ve diğer batıcı yazarlar tarafından savunulmakta, bu şekil yazı ve romanlarla yaygınlaştırılmaktadır³. Kadın haklarını savunan dernek üyesi kadınların peçesiz giysiler giyinmeleri, bu şekilde fotoğraf çektirmeleri, sokaklarda peçesiz gezmeleri, çok az da olsa başörtüsü kullanmayan şapkalı Müslüman kadınların görülmesi⁴, "Kadının Özgürleşme" gayretleri olarak dikkati çekmektedir.

Kadın kıyafetlerindeki Avrupalılaştırma muhafazakar çevrelerin hoşuna gitmemektedir. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında uğradığı yenilgilerin sebebi Müslüman kadınların şeriate aykırı giyinmeleri (örneğin; peçesiz sokağa çıkmaları) gösterilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca kıyafetlerdeki değişim ahlaksızlık olarak da değerlendirilmektedir. Bütün bunlara rağmen Avrupalı kıyafetlerin halk arasında yaygınlaşması devam etmekte, sert eleştirilere aldırmayan kadınlar bu kıyafetlerle gezmektedir. Avrupalı kıyafetlerle bunları giyinenlere öfke duyulmakta, zaman zaman bu kadınlara saldırılar yapılmaktadır. Bu tepkilere rağmen değişim hızlanarak yayılmakta evinden nadiren dışarı çıkabilen Müslüman kadınlara ulaşmaktadır.

Bu dönemde sadece kılık kıyafet alanında değil mimari, edebiyat, sanat, sanayi gibi bir çok alanda da toplumda yenileşme, Avrupalılaştırma gerçekleşmektedir. Bu yenileşmeyi yönlendirecek dernekler ve komisyonlar kurulmakta, oluşturulan kurumlar çeşitli alanlarda faaliyetlerde bulunmaktadır. Toplumda varolan güzellikleri ön plâna çıkararak yenileşmeye hizmet etmeyi amaçlayan kurumların oluşmasının sebebi, toplumda son zamanlardaki yozlaşma ve savaşlar gösterilmektedir.

Balkan, I.Dünya Savaşı ve sonrasında işgal edilen İstanbul ve Anadolu'nun birçok yerlerinde işgalcilerin yaptığı tahribat, genç nüfusun cephelerde erimesi veya sürekli silah altında olması, üretim gücünün azalmasına, yoksulluğun artmasına ve büyük ölçüde fikri gelişmenin de durmasına sebep olmuştur. Bu durum her alanda gerilemeye ve yozlaşmaya yol açarken toplumun değer yargılarını da etkilemiştir. Türk toplumunu bulunduğu yozlaşmadan kurtarmak kısır tartışmalarla vakit kaybetmemek için yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumunu yönlendirecek ve yeniden şekil-

³ H. Edip Adıvar'ın Yeni Turan romanı (vd.)

⁴ L. Kaplan, a.g.e., s.30-31

lendirecek çalışmalar başlatılmış aydınlar, çeşitli kurum ve kuruluşlar oluşturarak faaliyetlere başlamışlar ve yaptıkları tartışmalarla toplumu yönlendirmeye çalışmışlardır.

1922'de kurulan "Türk Bedaiiyini (Güzelliklerini) Koruma Cemiyeti" de toplumu yönlendirmek amacıyla kurulan derneklerden biridir. "Edebiyat-Sanat-Mimari-Sanayi-Kıyafet ve diğer alanlarda Türk yenileşmesini savunmak amacıyla kurulan dernekle ilgili ilk haberler 22 Haziran 1922 tarihli İkdam Gazetesi'nde yer almaktadır.

Bu haberde dernek hakkında bilgi verilerek yönetmeliği yayınlanmaktadır. "Türk Bedaiiyini Koruma Derneği", Türk güzelliklerini ortaya çıkararak şekillendirme amacını benimsemektedir. Bununla birlikte kuruluş amacı arasında "Türk kadınlarının kisve hariciyesini tesbit edecek ve bu şeklin kabulünü isteyecek" ifadesinin bulunması bu derneğin kadınların dış görünüşleriyle de ilgilendiğini ve kadınların giysi şeklini belirlemeye çalışacağını göstermektedir. Derneğin ilk toplantısına katılan üyelerin fikirlerini açıklayan haberde, "Meclis-i Kebiri Maarif azasından Mehmet Ziya Bey'in riya-seti altında dün saat dörtte ini'kad etmiştir. Müessislerden Erkan-ı Harbiye Miralaylığından mütekaid İsmail Hakkı Bey tarafından iradei seniye karait olunmuş ve ona göre tertip edilen nizamnamenin müzakeresine geçilmeden evvel, Muammer Sedad Bey'in teklifi üzerine gerek Meşihat-ı Aliye ve gerek Maarif Nezareti tarafından gönderilen memur mahsusların da itla'kesb etmesi için nizamname esasî yeniden okunmuştur. Denilmektedir. Derneğin toplantısına başkanlık eden Mehmet Ziya Bey'den sonra bu toplantıya görevli olarak katılan memurlardan Şefik Bey kadınların dış görünüşlerini belirleyen "dış giysilerin görüşülmesini önerirken, memur Sedad Bey de derneğin kuruluş amacından bahsederek görüşmelerin sadece dış giysi üzerine olmayıp, dernek esaslarını kapsamaması gerektiğini söylemektedir. Türk sanayi ve bedayi üzerinde cemiyetin maksad-ı teşekkülüne medar olacak mesail ile iştilgal edilmesini ve kisve-i hariciye meselesinin derece-i taliyede kaldığını binaenaleyh ihtisas encümenlerinin teşekkülünden sonra kisve meselesinin müzakerata geçilmesinin muvafık olacağını derneğin amacının toplumdaki yenileşme hareketlerine öncü çalışmalar yapmak ve meseleleri ortaya koymak olduğunu" anlatan Sedat Bey, başta giysilerin şekli olmak üzere bu konuda yapılacak çalışmaların uzmanlardan oluşturulan kurullara bırakılmasını istemiştir. Sedat Bey'in konuşmasından sonra Meşihat-ı Aliye namına gelen (eski) sabık Urfa milletvekili Şeyh Saffet Efendi, memur Sedat Bey'in ifadesini onayladığını söyleyerek; "bedayeten mütehassis hanımlardan mürekkeb ihtisas encümenlerinin teşekkülünden sonra, kisve-i hariciyenin

tebdil ve iyi bir şekle ifrağı hususunda yapılacak müzakeratta bulunmak üzere kendilerine de malumat verilerek hep birlikte çalışmanın daha muvafık olacağı” ifadesiyle fikrini belirtmektedir. Abay Halid Bey ise, konuşmasında, zamanın öneminden bahsederek derneğin oluşum amacının bu günkü “dış giysilerin” değiştirilerek başka bir şeklin kabul edileceği “çarşafın” şeklinin nasıl olacağını tesbit etmek olduğunu, bunun için orada olan üyelerin ayrı ayrı fikirlerini açıklamasını istemiştir. Hakkı Süha Bey de giysilerin görünüşüyle ilgili olarak, bunun bir zevk meselesi olduğunu, burada yalnız çarşafın şeklinin belirlenmesi için konuşulmasını isteyerek konuşulan “çarşafın hudud esasiyesi” hakkında kabul edilecek esasların kontrolü için uzmanlar kuruluna gönderilmesini önererek bu suretle bu günkü toplantıda bir karar verilebileceğini ve orada bulunan kişilerin çarşaf hakkında birer fikri olduğunu söylemiştir. Şefik Bey; kabul edilecek çarşafın genelde kabul edilebilmesi için gayet iyi düşünülmesini ve Şeyhülislâmlık dairesi memuru tarafından verilecek şer’i bilgilerin etrafında “çarşaf” hakkında konuşulmasının uygun olacağını ifade etmiştir. Konu üzerinde daha bir çok görüşme ve tartışma olduktan sonra “sanatkar hanım ve beyler” tarafından oluşan bir uzmanlar kurulu seçilmiştir. Bu hususta gönderilmiş olan padişahın irade-i seniyesine bir arifiye-i teşekkürîye yazılması da kararlaştırılmıştır.

Toplantıda genel sekreter Mehmet Ali Bey’in görevinin çokluğu ve hastalığı dolayısıyla istifa ettiğini bildiren mektubu okunarak, yerine Meclis-i Kebir azasından Mehmet Ziya Bey’in seçildiği anlatılan haberde, dernek heyet merkezini oluşturanların adları verilmektedir.

“Meclis-i Maarif azasından Mehmed Ziya, Mehmet Ali Tevfik, Yakup Kadri, Yahya Kemal, Mustafa Şekip, Sanayi Nefise azalarından ressam Ruhi, İnas Sanayi Nefise müdürü ressam Adil, ressam Hikmet, Velid, emekli Erkanı Harp Miralay İsmail Hakkı, Miralay Hafız Reşid, Miralay Halid, Enis Behic, Hakkı Süha, Falih Rıfkı beylerle Saim Vesim, Bahire Hakkı, Hamiyet, Sabiha, Naciye Faham, Nezihe Muhiddin, Münevver ve Zekiye hanımlar. Bunların içinden heyet-i idareye sekiz kişi tefrik edilmiştir. Üyeleri arasında tanınmış kişiler bulunan derneğin kuruluş toplantısına padişahın bir yazı göndermesi ve Şeyhülislâmlık dairesinin görevli memurlarla toplantıda temsil edilmesi giysilerin görünüşünün düzenlemesine verilen önemi göstermektedir.

Derneğin merkez heyet üyeleri olarak sayılan ve adları verilen kadınlar, batılılaşma yanlısı olarak tanınan ailelerin kadınlarıdır. Dönemin derneklerinde çalışmalarıyla tanınan bu kadınlar aynı zamanda asker ve sivil bürok-

ratların yakınlarıdır.

“Türk Bedaiiyini Koruma” Derneği’nin kuruluş amaçlarını ve çalışma yöntemlerini belirleyen yönetmeliği sekiz maddeden oluşmaktadır. “İlerleme yolunda olan milletin son zamanlarda kozmopolitizme ve taklitçiliğe yöneldiği, bununla mücadele edileceği, dinî ve millî özelliklerimize uygun bir Türk uslubunun yaygınlaştırılacağı, zaman ve mekanın müsaadesine göre, her alanda ihtiyaca göre ve yeni yorumlarla evlerin iç düzeninde değişiklikler yapılacağı, kadın giysi ve eşyalarında dinî ve millî his ve zevklerimiz vücuda getirileceği ve güzelliklerin geliştirileceği ve yüceltileceği, güzel ahlak ve terbiyenin okulların ilk kısımlarından başlayarak yaygınlaştırılacağı, konferans ve yayınlarla güzel eşya, giysi ve süsleme ilmi ve sanayi şubelerinin ayrıntılarıyla araştırılıp tesbit edileceği, derneğin amacına uygun gösteriler düzenleneceği” belirtilmektedir. Yönetmelikte ayrıca derneğin iki kurul vasıtasıyla idare olunacağı, bunun birisinin heyet-i idare, diğerinin heyet-i merkeziye olarak adlandırılacağı ve heyet-i merkeziyenin, heyet-i umumiye tarafından seçileceği de yazılmaktadır. Sekreterinin dışında heyet-i merkeziyenin kadın ve erkeklerden oluşturulacağı ve bir yıl süreli olacağı idare heyet-i merkeziyesinin üyelerinin on iki kişiden ibaret olacağı da yazılmaktadır. Yönetmelik maddelerinin tamamı şu şekildedir:

“Cemiyet Nizamame-i Esasiyesi:

1-Tekâmüle doğru olan millî yürüyüşlerde bedâiiyin ahlakî ve terbiyevî te’sirat mühimesini te’mil ederek son zamanlarda milletimizin kapılmış olduğu kozmopolitizme, mukallidliğe karşı mücadele etmek.

2-Din ve milletimizin hususiyetlerine, ulviyet ve kudsiyetlerine nazaran tekâmül etmiş bulunan ve her sanatta müstevli bir hakimiyet ihraz etmiş olan “Türk uslubu”nu ihya kasdıyla onun bütün ruh nefasını ilmi ve sanayi tetbalarla arayıp bulmak ve halka mütenevvi vesait-i mümkünle ile tanıtarak sevdirmektir.

3-Bedayî milliyenin şubat ve esası arasından mahiyetin ihtiyaç ve istidadına ve zaman ve mekanın müsaadesine göre şimdilik muvafakkiyet vaad eden şube-i mesai “bedâyi’î beytiye” namıyla tefrik edilerek ilk defa işe bu yoldan girilecektir, ki bu kemale muhtaç tefsir görüldüğü takdirde “bedayî beytiye” evlerimiz tertibat ve tanzimat dahiliyesinde milletimizi görmek ve göstermek ve bir Türk salonunda bulunabilecek biçimle eşya ve müzeyyenat ve bilhassa salonun en kıymetli bir ziyneti olan dahili ve bilhassa harici kadın kisvelerinde ve kadın eşyalarında dinî, millî his ve zevkle-

rimizin vücuda getirdiği güzelliklerin ihya ve inkişafına çalışmaktır.

4-Bedayiîn ahlakî ve terbiyevî te'sirat mühimmesini daima gözönünde tutarak mekteplerimizde bilhassa inas kısımlarında millet nokta-i nazarından bu cihete sarfi ehemmiyet etmek ve hin-i hacette muavenet etmektir.

5-Cemiyetin tarik-i mesaisi ikidir. Birisi bu bedii eşya, libas ve müzeyyenatı ilmi, sanayi şubat ve teferruatıyla tedkik ve tesbit etmek ve bu sahada bil-fiil çalışmaktır. Diğeri neşriyat ve konferanslarla halkı tenvir irşad etmektir.

6-Cemiyet azalarından aïdat taleb edilmeyecektir. Ancak teberruat kabulüyle beraber mesârif-i fevkaladesine karşılık olmak üzere icab ettikçe müsamereler tertib edecektir.

7- Cemiyet birisi Heyet-i Merkeziye ve diğeri Heyet-i İdare olmak üzere iki heyet marifetiyle idare olunur. Ve Heyet-i Merkeziye, Heyet-i Umumiye tarafından intihab edilir.

8- Heyet-i Merkeziye, katib-i umumi hariç olmak üzere kadın ve erkekden müteşekkil ve bir sene müddetle otuz kişiden mürekkeb olacaktır. Ve Heyet-i İdare, Heyet-i Merkeziye azası meyanından on iki kişiden ibaret olmak üzere intihab edilecektir.

Kadın kıyafeti hakkında, 25 Haziran'da Takvimi Vekayi'de okunduğu iddiası ile, 27 Haziran 1922 tarihli İkdam gazetesinde yer alan bir haberde kadınların kıyafeti hakkında yeni bir emirnameden bahsedilmektedir. "Nisvan-ı İslâmiye'den bazıları eyyam-ı ahirede kıyafet-i hariciyece pek laubaliyane durmakta ve şeri'en vacibürriaye olan mesturiyete menâfi eşkal ile kesb-ü güzâr eylemekte olup gerçi muhadderat hane-i derununde iktisa edecekleri elbisenin eşkali libaslerinin intihablarına tabi olmak lazım gelir ise de harici telbis ve istfîmâl edilecek satırların herhalde şer-i şerife ve adab-ı İslâmiye'ye muvafık bir şekil müstahsende ve diyaneten ve edeben inkişâfi memnu' ve medhûl cevahirihî kapadacak suretle bulunması elzem olduğu ve menafi-i şeriat ve diyanet ve mebayin-i edeb ve iffeti ziyî ve kıyafeti hariciyenin hususuyla makarrı hilafetde revac bulabilmesi pek mazarr-ın nate'ic-i tevlid eyleyeceği bedihi bulunduğu halde bu babda vacibül ittihaz olan tedabirin tatbikatında tekasül ve ihmal gösterilmesi nezdi ali-i cenab-ı hilafetpenahide tecviz buyurulmakla beraber elyevm kısmı azamı mügayir diyanet ve edeb açık saçıklıktan mütehaşi bulunan ve iffet ve ismetini muhafazada dikkat-i mütemediyyesi meşhud olan İstanbul Sekene-i İslâmiyesince

dahi tesirat-ı elem engizi bedihi olarak İkdam Gazetesi'nin 9069 numaralı nüshasında (Bizde Kıyafet ve Zevk-i Selim Meselesi) sernamesi tahtında muharrer bendde nisvan-ı İslâmiye'nin kıyafetlerini tayin için Biçki Yurdu'nda bir heyet-i mahsusa teşkil edeceğinin ve hatta kız mektepleri talebatı çarşafı ne şekilde olmak lazım gelir ise anın da bu heyetçe kararlaştırılması Maarif Nezaretince tensib edilüb nezareti müşarünileyhadan bir muhahasın azami mev'ud bulunduğunun gösterilmesi nisvanı İslâmiye'den bazılarının kıyafet laub-iliyanelerindeki redaitinizalesi lüzumu-ü mübremenin bu suretle de tebartüzüne delil olmasıyla ve teşebbüs vaki' nezd-i âlide rehin takdir ve istihsan görünmesiyle bunun hükümetçe sehabet ve himayeye mazhariyet-i iktizai müsalahat olduğundan salifüz-zikr heyete bab-ı fetvadan vesair icab eden devairden en münasib memurinden lüzumu kadarı iştirak ettirilecek bade izin nisvan-ı İslâmiye'ye şer'i ve edebe mutabık ve zevk-i selimin kabul edebileceği şekil ve surete muvafık bir setre-i hariciyenin tayin ve tesbitine elbirliği ile çalışılması ve verilecek kararın şer'iyen hak-pay-ı aliye arzıyla şayan buyurulacak irade-i seniye üzerinde dustur-u amel tutulması şeref sunuh eden emr'ü ferman isabet-i beyan-ı cenab-ı hilafetpenahi mantuk-ı münifinden bulunmuş ve keyfiyet-ı makam-ı sami-i sedaretpenahiden taraf ve alay-ı meşihatpenahi ile Maarif Nezareti celilesine tebliğ kılınmıştır".

Müslüman kadın kıyafetlerinin belirlenmesinin şer'iate, ahlak ve edebe uygun olmasını isteyen emirnameden başka aynı gazetede bulunan diğer bir haber de yine kadın kıyafetlerine aittir. Türk Bedayii Koruma Derneği'nin Türk hanımlarının dış giysileriyle ilgili çalışma yapacağından bahseden haber, derneğin bu fikrini en çok kabul edecek kişilerin bayan öğretmenler olduğunu anlatarak, kıyafet değişikliğinin uygulanmasına okullardan başlanılmasını tavsiye etmektedir. Derneğin kurucularından Erkan-ı Harb Miralaylığından emekli İsmail Hakkı Bey'in görüşlerine yer veren yazıda "Maksad ve gayemiz eskiden beri mevcut olub bu gün tedrici bir suretde, kisve-i nisyane atılan (Türk Bedayii)ni bulup meydana çıkarmak ve onu bütün halkın ruhuna sokmaktır. Bu maksadla bedayi-î birisatan ve sanatkarandan faal ve gayur pek çok zevata müracaat ederek fikirlerini bir araya toplamak ve eski Türk bedayıfı herkese kabul ettirmek istedik." Derneğin kurulmasının sebebinin, kadınların bu günkü uygun olmayan kıyafetleri olduğunu söyleyen Hakkı Bey, bu girişimleriyle eskiye dönmek istediklerini yalnız adabı İslâmiye'ye uygun olmayan şekli daha uygun bir şekle sokmak istediklerini anlatarak; memlekette pek yüksek ve muhterem mevki işgal eden zevatın bu dernekle ilgilenmesinin derneği amaçlarına ulaştıraca-

ğını ifade etmektedir. Derneğin çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi elde edememekle birlikte, kısa süreli bir dernek olduğunu söyleyebiliriz. Cumhuriyetin ilk yıllarında faaliyet gösteren dernekler arasında bu derneğin ismine rastlanmadığını belirtmeliyim. Muhtemelen saltanatın kaldırılmasıyla birlikte gerçekleştirilmeye başlayan yenileşme hareketlerinin yoğun günlerinde faaliyetlerini devam ettiremeyen dernekler arasında yer almaktadır. Fakat kadın giysileriyle ilgili tartışmalar devam etmektedir. Bu mesele "kadın kıyafetlerinin düzenlenmesi" meselesi ve "Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında başlatılan kadın haklarına ve kıyafetlerine ait tartışmalar" Cumhuriyet'in ilânından sonra da gündeme gelen en önemli meselelerden biri olmaktadır. "Cumhuriyet vatandaşı" oluşturma gayretleri kadınlar söz konusu olduğunda "Cumhuriyet Kadını" kimliği ve kişiliği oluşturulması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Paşa "çağdaşlaşmak" ilkesiyle savaş sonrasında her alanda yenileşme hareketlerini başlatmıştır. "Düşmanlarımız bizi dinin tahtı tesiri altında kalmış olmakla itham ve tevakkuf ve inhitamızı buna atfediyorlar. Bu hatadır. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey Müslim ve Müslimenin beraber olarak iktisabı ilmü irfan eylemesidir. Kadın ve erkek bu ilmü irfanı aramak ve nerede bulursak oraya gitmek ve onunla mücehhez olmak mecburiyetindedir."⁵ 31 Ocak 1923 tarihinde İzmir'de yaptığı bu konuşmada, kadınlarla ilgili olarak yapılacak inkılâpların adeta müjdesini veren Mustafa Kemal Paşa, uygar dünya içerisinde Türk kadınlarının yer almasının şart olduğunu açıklamaktadır. Cumhuriyet kadını çağdaşlaşma yolunda adeta bir simge olmakta, şeri hukuk sisteminden lâik hukuk sistemine geçişte kadın erkek eşitliğinin sağlanmasında dinî baskının ortadan kaldırılmasında kadın ön plâna çıkarılmaktadır.

Yeni bir toplum, yeni bir kültür ve hayat tarzı oluşturulan sosyal ve siyasî değişim günlerinde kadın haklarıyla olduğu kadar, dış görünüşleriyle de ilgilenilmektedir. "Şekli tesettür kadını hayatından mevcudiyetinden tecrit edecek bir şekilde olmamalıdır"⁶ ifadesinin ardından "Kadın kıyafetlerinden çarşaf ve peçeye karşı mücadele başlatılacak, bu mücadelede dönemin tanınmış dernekleri öncü faaliyetlerde bulunacaklardır. Bu dernekler arasında çalışmalarıyla takdir toplayan ve kamuoyunu etkileyen iki önemli dernek, Türk Ocakları ve Türk Kadınlar Birliği dernekleridir. Batılılaşmanın milliliğe tercih edilmesiyle oluşturulan resmî devlet ideolojisi içerisinde Türk

⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, (2.Baskı), Ankara 1961, s.86.

⁶ Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Ankara 1982.

Ocaklarının kadınlarla ilgili faaliyetleri fazla muhafazakar bulunarak dışlanmakta⁷, kadınlarla ilgili çalışmaları Türk kadınlar birliği yönlendirmektedir. Toplumunu Avrupalılaştırmak, yeniden şekillendirmek, kıyafetten el sanatlarına, ev dekorasyonuna varıncaya kadar yeni bir zevk düzenine geçişi sağlamak görevini üstlenmekte olan Türk Kadınlar Birliği, atölyelerinde Avrupa modasının izlerini taşıyan kıyafetler üretmekte, açtığı biçki-dikiş kurslarıyla yeni kıyafetlerin şekillerini topluma benimsetmeye çalışmaktadır. Konferans ve yayınlarla⁸ "Cumhuriyet kadını"nı oluşturma çabalarını destekleyen dernek, bu konudaki faaliyetleriyle diğer derneklere örnek olmaktadır. Kılık kıyafet alanında alınan değişim kararıyla birlikte hız kazanan yenilik hareketleri yerel yönetimlerin aldığı önlemler⁹ sonucunda gittikçe yaygınlaşmakta, peçe takan – çarşaf giyen ve sarık sararak gezen kişilerin sayısı azalarak Avrupaî giyim tarzını benimseyenler çoğalmakta bu kişilerin öncülüğünde "Cumhuriyet vatandaşı"nın kıyafeti "Türk toplumunun" görüntüsü belirlenmektedir.

⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, "Christian Science Monitör Gazetesi Terçümesi", 17 Mayıs 1930, D.6, K1.60-3, F.65-1-92.

⁸ Kadın Yolu Dergileri (Türk Kadın Yolu)

⁹ L.Kaplan, a.g.e., s.186.

ÖZET

Cumhuriyet'in ilanından önce kurulan Türk Bedaii'yini Koruma Derneği (Türk Güzelliğini Koruma Derneği), batılılaşma sürecinde doğu ve batı değerleri arasında kalan Türk toplumunu yönlendirmek amacıyla kurulmuştur.

Yenilik hareketleri ve değişim toplumun bütün kesitlerine aynı hızla yayılmamakta ve benimsenememektedir. Mimariden, güzel sanatlara, ev dekorasyonuna, kılık kıyafete kadar her alanda bir kargaşa ve yozlaşma yaşanmaktadır. Bunu önlemek ve batılılaşma sürecindeki toplumu yönlendirmek amacıyla çalışmalar yapmayı amaçlayan dernek, kılık ve kıyafetle ilgili çalışmalar yapmıştır.

Topluma yeni ve batılı bir anlayışla yeniden şekil vermek, ortak değer yargıları etrafında batıcı bir çizgide beğeniye dayalı yenileşme sağlamak gayretiyle çalışmalar yapmayı gaye edinen dernek, özellikle kadının dış görünüşünü, dış giysi şeklini değiştirmeyi hedeflemiştir. Belli bir çarşaf şekli belirleme, yeni bir dış giysi oluşturma çalışmalarında bulunan dernek, bu çalışmalarında başarıya ulaşamamış ve kısa bir süre sonra dağılmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra kılık kıyafet alanında yenileşme hareketleri yeniden ele alınarak bu alanda inkılâp gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Türk Güzelliğini Koruma Derneği, Toplum, Batılılaşma, Yenileşme, Kadın, Giysi (Çarşaf).

ABSTRACT

Protecting the Turkish beauty ass, which takes place among the associations founded before the declaration of the Republic, was founded with the aim of directing the public who suffers from being congested between East and West standards of judgement and who experiences confusion (complexity) an every respect (of life).

The Association, aiming to form a new aspect, a new style of living with in the framework of Westernization in the fields such as architecture, fine arts, home decoration and external appearance, worked on the field of "external appearance" of Turkish people.

The association worked on re-forming (changing) Tukiish Women's external appearance but the efforts didn't give any possitive result; because of that unfortunately the association ended its strugle.

Key Words: Republic, Protecting The Tukiish Beauty Association, Society, Westernization, Re-forming, Woman, Clothes (dress with veil-shect)